

Про що нам говорять свята

Христос з небес – стрічайте!

На обкладинці — ікона з іконостасу
бenedиктинського монастиря
у м. Планкшеттен (Німеччина)
авторства Іконописної майстерні
«РАДРУЖ», УКУ

Українська Греко-Католицька Церква
Патріарша літургійна комісія

2014

При підтримці
благодійної організації Renovabis

*Літургійне святкування
Різдва Христового*

Василь Рудейко

ЛІТУРГІЙНЕ СВЯТКУВАННЯ РІЗДВА ХРИСТОВОГО

Святкування Різдва Христового починається із своєрідного підготовчого періоду. Сорокаденний піст перед святкуванням Різдва Господа повинен підготувати наші душу і тіло для прийняття Слова, що йде родитися, щоб визволити людину від безсловесся — у літургійній мові це відповідник тваринності — і піднести її на рівень божества.

Оскільки довгий сорокаденний піст перед Різдром формувався дуже довго, годі очікувати від нього літургійних текстів, подібних до тріодей Великого посту. Перші «різдвяні» тексти з'являються на свято Введення в храм Пресвятої Богородиці на каноні утрені: «Христос раждається! Славіте!» – звучатиме кожного дня наприкінці першої пісні канону. Ці ірмоси відтепер будуть присутні у кожній утрені аж до Різдва Христового.

Свято апостола Андрія – початок передріздвяного літургійно- го святкування

Хоч різдвяний піст і називають Пилипівкою, оскільки він починається від свята апостола Филипа за сорок днів до свята Різдва Христового, все ж коректніше було б називати його Андріївкою, оскільки літургійно саме свято Андрія відкриває різдвяну тему у богослужіннях. Стихири вечірні цього свята недвозначно вказують нам на зв'язок із народженням Христа:

«Світлом Предтечі освічений, коли іпостасне сяяння Отчої слави явилось, людський рід із-за милосердя спасти бажаючи, тоді першим ти, славний, до Нього прибіг єси, осяяний у розумі досконалішим блиском Його Божества; з сієї причини і проповідником, і Апостолом став Христа Бога нашого, Якого благай спасти і просвітити душі наші».

«Гласом Предтечі оглашений, коли всесвятее Слово воплотилося, життя нам даючи і спасіння суцим на землі благовістуючи, тоді за Ним, премудрий, ти послідував і себе самого, як добірну і всесвятую жертву первоплодів, Йому посвятив єси; і, Його пізнавши, відкрив єси і родичеві своєму Бога нашого, Якого благай спасти і просвітити душі наші».

«З неплідної розквітлого послідовником буди, коли дівственне Зродження зазоріло – благочестя Учитель і чистоти ціломудрія Явитель, – тоді ти прегарячим чесноти ревнителем, Андрею блаженний, став еси, восходження в серці своєму покладаючи, і піднявся від слави до невимовної слави Христа Бога нашого, якого благай спасти і просвітити душі наші».

Від свята святого апостола Андрія починається також традиція співу стихир передсвяття Різдва наприкінці ряду стихир на вечірні чи утрени. Вслухаймося у ці гарні піснеспіви у свято апостола Андрія:

«Ісає, ликуй, слово Боже вмісти, проречи отроковиці Маріам про купину, що пломеніє і в вогні не згорає – в сяйві Божества! Вифлеєме, благоукраися, відчини врата, Едеме, і волхви, мандруйте видіти Спасіння в яслах у сповитку, яке звізда вказала над вертепом, – Життєдавця Господа, що спасає рід наш». *(Стихира входу вечірні св. апостола Андрія Первозванного, глас 4)*

«Йосифе, скажи нам, як ти, прийнявши Діву із святая святих, вагітною приводиш Її до Вифлеєма? Я, – промовляє, – пророків дослідив і, пояснення прийнявши від ангела, переконався, що Марія народить Бога невимовно; до Нього на поклоніння прийдуть мудреці зі Сходу і принесуть цінні

дари. Ти, Господи, що воплотився заради нас, слава Тобі». (*Стихира вечірні передсвяття Різдва, глас 3*)

«Прийми, Вифлеєме, матірнє місто Боже, бо незахідне світло приходить до тебе, щоб народитися. Ангели, чудуйтеся на небі, люди, прославте на землі, волхви із Персії, преславний дар принесіть, пастирі на сторожі заспівайте солодко трисвяту пісню: Всяке дихання нехай хвалить Творця всього». (*Стихира вечірні передсвяття Різдва, глас 8*)

Подібні стихирини і надалі лунатимуть у святкових богослужіннях, таких свят як св. Миколая, св. Даниїла і трьох отроків. Цим церква готує своїх вірних до святкування світлого Різдва Христового.

В українській фольклористиці певні традиції на т. зв. андріївські вечори часто намагаються пов'язати із дохристиянськими традиціями, все ж більш правдоподібним є припущення, що тут ми маємо збережену древню традицію своєрідних запустів перед початком різдвяного посту.

Від першого (чотирнадцятого) грудня починаємо святкувати пам'ять пророків і літургійно входимо у святкування посту через особливий спів *алилуаріїв* (*алилуя* на відповідний глас навпереміну зі стихами псалмів) на вечірні та утрени. Спів алилуаріїв у візантійській традиції особливо підкреслює постові богослужіння на знак того, що піст є часом

не смутку, а цілковитого віддання слави Богові: устами, через спів Алилуя (Хваліте Господа), а також і цілим нашим життям. Воно повинно стати Алилуєю — хвалою Господньою. У деяких літургійних книгах вказується, що “Алилуя” можна за бажанням настоятеля співати вже 19, 26 та 29 листопада, але виразний припис співати алилуарії починається від свята пророка Наума.

НЕДІЛІ ПЕРЕД РІЗДВОМ ХРИСТОВИМ

Наступним кроком в інтенсивності святкування передсвяття Різдва Христового є дві неділі перед Різдвом – Праотців (усіх, хто долучився до історії нашого спасіння від Адама і аж до Христа) та Отців (Авраама, Ісаака, Якова, пророка Даниїла та трьох отроків).

Ці неділі розвинулись із намагання уподібнити святкування свята Різдва Христового до святкування свята Воскресіння. Рівно за тиждень перед святкуванням Різдва відбувається святкування пам'яті пророка Даниїла і трьох отроків у печі халдейській – образ, який у цілій християнській традиції і у візантійській зокрема є образом Воскресіння Христового. Святкування цього свята відбувалося надзвичайно урочисто. У Візантії і на Русі існували особливі чини т. зв. «Пічної дії», у яких брали участь імператорські родини. Цей чин міг відбуватися або в неділю Отців, або, якщо свято Різдва було у понеділок чи вівторок, у неділю Праотців. Можливо тут міститься також відповідь щодо виникнення не-

ділі праотців, оскільки Типікон Великої церкви (Софії константинопольської) про неї ще нічого не говорить. У будь-якому випадку такий устав говорить про те, що свято Даниїла і трьох отроків відкривало час особливого передсвяття Різдва, котре мало б тривати більше-менше один тиждень.

Факт, що у Типіконі Великої церкви та й у сучасних літургійних текстах неділя перед Різдвам Христовим особливо згадує Даниїла і трьох отроків, може вказувати на невідому нам із джерел традицію святкування свята Різдва у неділю. Зокрема, на це може вказувати також апокриф, датований п'ятим століттям — «Слово Йоана Богослова про упокоєння святої владичиці нашої Богородиці і Приснодіви Марії», що між іншим говорить таке: «І звістив нам (апостолам) Святий Дух: “чи знаєте ви, що у неділю Діва Марія удостоїлась благовіщення від архангела Гавриїла, в неділю народився Спаситель у Вифлеємі, в неділю ж люди єрусалимські вийшли з галузками зустрічати Ісуса, мовлячи: «Осанна в вишніх! Благословен, хто йде в ім'я Господнє!». І в неділю він воскрес з мертвих, і в неділю прийде судити живих і мертвих, і в неділю зійде з небес у славі і честі задля переставлення святої Диви, що Його породила!”»

ВЕЛИКИЙ ПЕРЕДРІЗДВЯНИЙ ТИЖДЕНЬ

Тиждень перед Різдвом відповідає Великому тижневі перед святом Воскресіння. У ці дні особливі святкування: стихири, канони — все закликає нас остаточно приготуватися до приходу Христа. Повечір'я цього тижня містять особливі поетичні піснеспіви — тріоди (канони, які складаються із трьох пісень), створені на зразок тріодей Великого Тижня перед святом Воскресіння. Ці тріоди відповідають тріодям Страсного Тижня не лише структурно, але й тематично. Тріоди понеділка та вівторка згадують про добровільний прихід Христа у плоті:

«Дивлячись на Христа, що смиряється, возвисьмося над принижуючими нас пристрастями: не мудруймо з ревністю доброю про високе, радше вірі навчаймося, духом смиряймося, щоб високотворними ділами возви́сити народжуваного». *(Тропар дев'ятої пісні тріоди понеділка)*

«Талант, ділами благими зростивши, як дари Подателю замість золота, і ладану, і смирни принесім Христові, що спішить народитися із Богоотроковиці». *(Тропар восьмої пісні тріоді вівторка)*

У середу згадується задум Ірода убити Христа. Тексти четвергового канону поєднують прихід Христа у тілі із відданням Його Тіла і Крові за спасіння всього світу:

«Знаючи, що ізбавлення священнодіється, з глибин своїх і від джерел сліз, ісповіданням перед Христом омившись, вірні, приступім тілесно до народженого у вертепі, співаючи: Всі творіння, Господа оспівуйте і превозносіть по всі віки». *(Тропар восьмої пісні тріоді середи)*

П'ятниця говорить про вбивства вифліємських дітей, яке стає прообразом Страсної П'ятниці Страждань і Смерті Христа:

«Творець, що народився від Отця перед віками, народжується від Діви, мудрість, Слово Боже і Сила. Тому, знаючи Тебе як Єдинородного Сина, Богочоловіком величаємо». *(Тропар дев'ятої пісні канону четверга)*

«Заборонімо словам поганим виходити з уст наших, вірні, радше, навчившись, божественні слова принесі-

мо нині Христові, який звільнив нас від безсловесся, коли у безсловесних ясла ліг. Його все творіння благословить, прославляючи навіки». (Тропар восьмої пісні тріоди п'ятниці)

І нарешті, у текстах суботнього канону згадано пелени, якими був сповитий невмістимий Творець всього, як образ сповитого плащаницею і лежачого у гробі Христа, що гряде смерть подолати і воскресши із мертвих, світ спасти:

«Миром — смерть, золотом — владу царську, а ладаном — першість божества являють царі народів, перші дари приносячи Тобі, що народився у вертепі вифлеємському із Матері, яка мужа не знала». (Тропар п'ятої пісні канону суботи)

Оскільки устав подає спів цих безумовно дуже цінних піснеспівів під час повечір'я, вони, на превеликий жаль, залишаються недоступними для вуха переважної більшості церковного люду. Тут подам переклад кількох піснеспівів для відчуття настрою літургійного святкування:

«Небо і земля днесь злучилися в народженні Христа. Днесь Бог на землю прийшов і людина на небеса зійшла. Днесь видимий плоттю Невидимий по природі - заради людини. Задля сього і ми, славословлячи, воскликнім

Йому: “Слава во вишніх Богу, і на землі мир: дарувало його нам пришествя Твоє, Спасе наш, слава Тобі!”»

«На образ і на подобу сотвореного побачивши загиблим від переступу, Ісус, прихиливши небеса, зійшов, і вселився в утробу дівственну безперемінно, щоб у ній відбудувати зотлілого Адама, радого кликати: “Слава явлінню Твоєму, Відкупителю мій і Боже!”»

«У вертепі оселився Ти, Христе Боже, ясла прийняли Тебе, пастухи ж і волхви поклонилися. Тоді пророче здійснилося провіщення, і Ангельські Сили чудувалися, взиваючи і промовляючи: “Слава сходженню Твоєму, Єдиний Чоловіколюбче!”»

РІЗДВЯНІ СВЯТКУВАННЯ

У день Навечір'я Різдва – 6 січня (24 грудня за старим стилем) маємо строгий піст до Святої Вечері. А в ніч перед Різдвом (зазвичай в дуже ранню годину) починаються Різдвяні богослужіння. Перш за все це Царські Часи. У спеціальних для кожного Часу псалмах, гімнах і біблійних читаннях проголошується радість і сила Христового пришествя. Особливу увагу треба приділити стихирам, котрі співають на кожному з цих часів. Ці піснеспіви, згідно з традицією, уклав св. Софроній Єрусалимський. Всі вони пов'язані між собою основною ідеєю – представити драму Різдва Христового, Його Воплочення, Його приниження задля нашого обоження.

Вечірня, яка зазвичай слідує за Часами, починає безпосереднє святкування Різдва. Тон свята задається стихирами на «Господи воззвах». Вони є справжнім вибухом радості від дару Христового втілення, яке здійснилося нині.

Одразу після Вечірні починається Літургія св. Василя Великого. Вечірня з чином літургії святого Василя Великого є древнім різдвяним чужанням. Тради-

ція такого святкування сягає сивої давнини. У сучасній традиції ці святкування зазнали певного подвоєння. З одного боку існує літургія св. Василя з вечірнею або із повечір'ям, з іншого боку, святковим різдвяним чуванням стала служба утрени з її величними піснеспівами та літургія св. Івана Золотоустого. Свято Різдва належить до одного із небагатьох свят у літургійній традиції візантійської церкви, коли в один день з нагоди одного свята відбувається дві божественних літургії із подвійною можливістю причаститися. Цим літургійна традиція церкви хоче наголосити на дуже важливому аспекті літургійного святкування: свято Різдва є святом нової епохи, святом нового способу життя з Богом, постійного, такого, що усуває часові обмеження через таїнство входження у світ і час нової якості — вічності, яка перемінює світ, обожествлює його. Так само дві літургії відбувається на свято Богоявлення та на свято Воскресіння Христового. Основним різдвяним текстом на божественній літургії є святковий тропар:

«Різдво Твоє, Христе Боже наш, возсіяло світові світлом знання, в ньому бо ті, що звіздам служили, од звізди навчилися поклонятися Тобі - Сонцю правди, і пізнавати Тебе - Схід з висоти. Господи, слава Тобі!»

ПОСВЯТТА РІЗДВА

Свято створює бажання продовжити його, не зупинити чи скасувати час, але перемінити його, зробити його часом, пронизаним тим досвідом вічності, який зазвичай дарує нам святкове літургійне святкування. Тому наступного дня після святкування народження Христового святкують день Тої, завдяки якій це свято взагалі стало можливим, день Собору Пресвятої Богородиці. Сполучаючи різдвяні гімни зі співами, що прославляють Мати Божу, Церква вказує на Марію як на приклад для себе і для нас. Свято Собору Пресвятої Богородиці, ймовірно, є в християнській традиції найбільш стародавнім святом на честь Диви Марії, початком Її церковного шанування. У нашій церкві інколи це свято поєднується із святкуванням пам'яті її Обручника св. Йосифа, що зовсім не відповідає духові візантійської традиції, оскільки пам'ять св. Йосифа святкують у неділю після Різдва Христового, разом із пам'яттю пророка Давида, та Якова, брата Господнього.

Третій день святкувань присвячений пам'яті святого первомученика Стефана

недаремно, оскільки Воплочення Христа не є подією, яку ми радісно святкуємо у колі своїх родин відірвано від реального життя. Свято архиєпископа Стефана повертає нас знову у світ, закликає до свідчення таїнства Воплочення Христового, свідчення вірного, дієвого і твердого, навіть якщо ми будемо поставлені перед вибором між вічним і дочасним життям.

Шість днів попраздництва завершують різдвяний період. Протягом цих днів на богослужіннях Церква повторює гімни і співи, що прославляють втілення Христа, нагадуючи, що джерело і підставу нашого спасіння можна відшукати тільки в Тому, Хто, будучи передвічним Богом, ради нас прийшов у світ і народився як маленьке Немовля.

Недільний характер Різдвяних святкувань являє також Неділя по Різдві — літургійне святкування безпосередніх родичів Христа по плоті — Йосифа-Обручника, царя Давида та Якова, брата Господнього.

Віддання свята Різдва Христового відбувається 31 грудня.

